

УДК 658.003:631.15

Сава А.П.,
к.е.н., с.н.с., завідувач науково-технологічного
відділу аграрної економіки, інформаційно-аналітичної
роботи, маркетингу і трансферу інновацій,
Тернопільська державна сільськогосподарська
дослідна станція ІКСГП НААН,
Завитій О.П.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку
і правового забезпечення в АПВ,
Тернопільський національний економічний університет

ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИКА ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Економічна діяльність у ринкових умовах передбачає в системі управління підприємством, зокрема сільськогосподарським, не тільки констатацію фактів господарського життя, але і висвітлення звітних показників у натуральному і вартісному вимірниках для подальшого її прогнозування. Його основним завданням є визначення результативності роботи господарства. Розглядаючи витрати як основний чинник формування рівня рентабельності, необхідно проаналізувати їхню ефективність.

Підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва в Україні є важливою народногосподарською проблемою. Її розв'язання залежить від комплексу макроекономічних чинників. Водночас вагомі результати діяльності в значній мірі залежать від організаційно-економічних внутрішніх чинників, які потребують фахового вирішення низки проблем на підприємствах.

Аграрний сектор економіки за останні десятиріччя характеризується значними диспропорціями в аграрному виробництві – поєднанням дрібних та крупних формувань, нерівномірними змінами рівнів обсягів виробництва в різних галузях АПК, постійним зростанням собівартості. Результатом цих процесів є збитковість основних галузей сільського господарства у більшості підприємств.

Підвищення економічної ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств, на наш погляд, насамперед, залежить від обґрунтування раціональних параметрів їх функціонування та розвитку, запровадження інтенсивних технологій агропромислового виробництва, поліпшення рівня використання трудового потенціалу тощо. Все це зумовлює необхідність застосування адекватної оцінки (економічної діагностики) діяльності сільськогосподарських підприємств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання розвитку теоретичних та методологічних засад економічного аналізу як науки, обґрунтування методики оцінки ефективності діяльності підприємств, зокрема аграрного сектору економіки, в сучасних умовах господарювання висвітлено у працях багатьох вчених-економістів: Андрійчук В. Г. [2], Дієсперов В.С. [3], Ковальчук М. І. [4], Лахтіонова Л. А. [5], Личева В. В. [6], Мних Є. В. [8], Попович П. Я. [9], Савицька Г. В. [10] тощо.

Проте в умовах економічної невизначеності та просування суб'єктів аграрного бізнесу на міжнародні ринки варто було б визначити комплексність організаційних питань та методичних процедур щодо оцінки ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств, що вирішено в економічній літературі не в повній мірі.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є обґрунтування організаційних аспектів економічного аналізу діяльності сільськогосподарських підприємств та запропонування методики оцінки їх ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед основних економічних критеріїв ефективності діяльності сільськогосподарського підприємства, як і будь якого господарюючого суб'єкта, є прибуток. Завдяки прибутку, одержаного від порівняння доходів з витратами, і ефективності як результату їх зіставлення, визначають фінансовий стан підприємств і зацікавленість власників у господарській діяльності та відповідно в створенні доданої вартості для подальшого розвитку. Тому застосування адекватних інструментів оцінки ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств стає дедалі актуальнішим.

Основним механізмом реалізації цієї мети на сьогодні є статистичне вивчення показників господарської діяльності аграрних формувань, визначення рівня витрат і доходів та моделювання їх оптимального співвідношення, тобто досягнення умов беззбиткової діяльності. Тут найважливішим питанням є правильно оцінити фактичний їх рівень, передбачити майбутні тенденції поведінки та віднайти ефективні рішення в умовах невизначеності.

У процесі оцінки ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств згідно сучасної статистичної методології вважаємо за необхідне визначати наступні показники:

- натуральні показники обсягів виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції;
- величина і структура витрат на виробництво продукції;
- повна собівартість та чистий дохід від реалізації продукції;
- рівень рентабельності (збитковості).

Слід врахувати і те, що для досягнення більшої об'єктивності розрахунків показників обчислення доцільно здійснювати за період не менше 3 років, за видами продукції, організаційно-правовими формами господарювання та регіонами.

Здійснюючи економічну оцінку основних параметрів господарювання аграрних формувань, виникає потреба розробки концептуального підходу до визначення змісту показників і методів їх побудови за інформаційними ресурсами звітності. На наш погляд, він повинен базуватися на синтезі комплексного вивчення показників діяльності сільськогосподарських підприємств України як важливої складової вітчизняної економічної системи. При цьому основним завданням його реалізації є розробка методології економічної діагностики на основі об'єктивних інформаційних ресурсів обліку і звітності.

Наступним етапом проведення оцінки ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств є вивчення витрат, що формуються при витрачанні різноманітних виробничих ресурсів.

Оцінка ефективності витрат – один з етапів комплексного економічного аналізу господарської діяльності сільськогосподарських підприємств, що має важливе значення для економіки усіх сфер агропромислового комплексу. В умовах нестабільності національної економіки, впливу інфляційних процесів, обмеженості запасів ресурсів та постійного зростання на них цін, особливо під час сезонних робіт, оцінювання ефективності витрат дає змогу визначити здатність аграрних підприємств виживати на ринку в сучасних умовах господарювання.

Основний показник цього аналізу – собівартість продукції. Її рівень відображає фінансовий стан підприємства, темпи розширеного відтворення, раціональне використання виробничих ресурсів та ін. Актуальним питанням в управлінні є зниження собівартості й досягнення її оптимального рівня. Багато в чому величина собівартості продукції залежить від її аналізу.

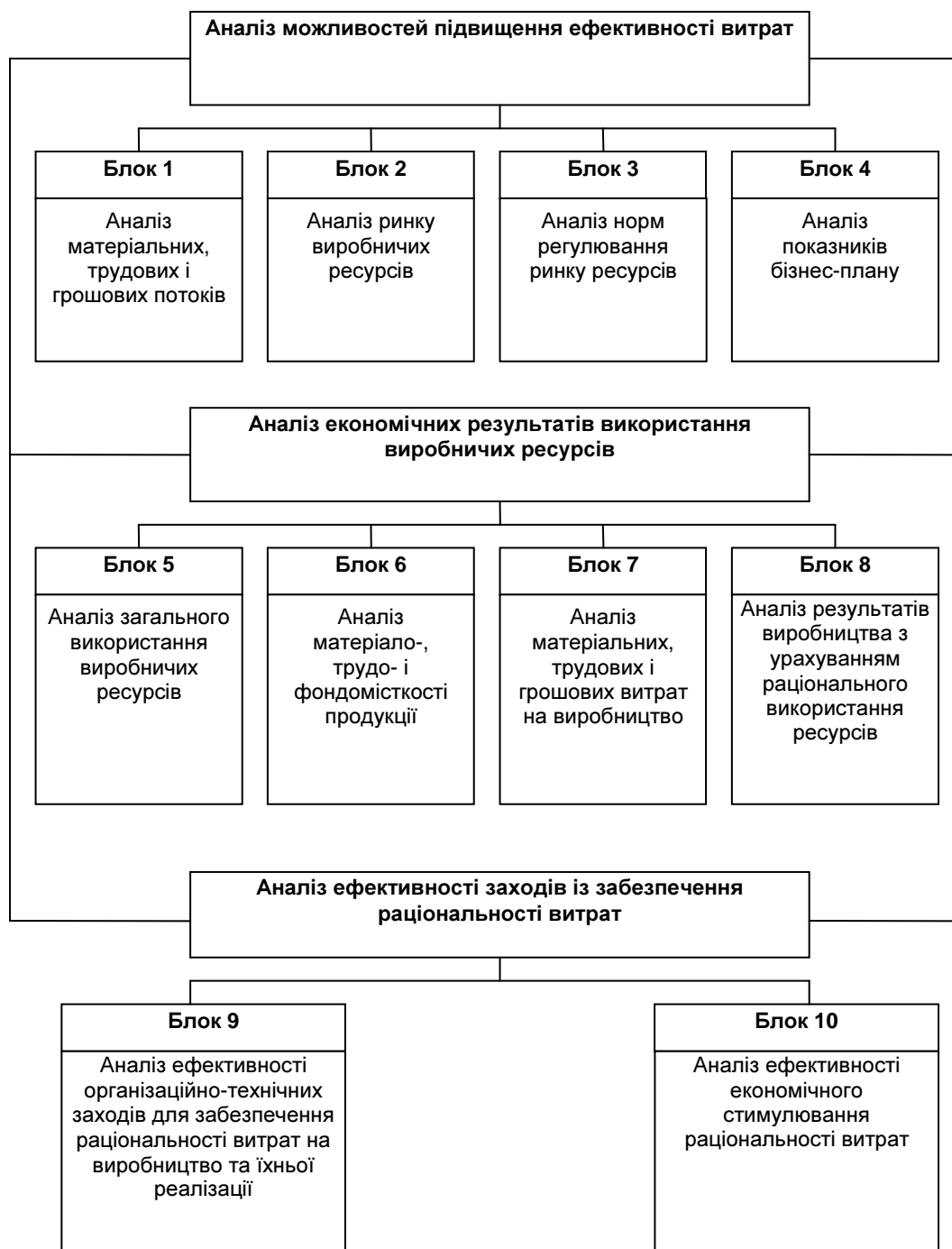
Оцінка ефективності витрат через механізм проведення аналізу собівартості продукції є важливим елементом управління. Цієї думки дотримується більшість економістів. Зокрема, П. Попович вважає, що основною метою такого аналізу є „...виявлення можливості раціонального використання виробничих ресурсів, зменшення затрат на виробництво, реалізацію і забезпечення зростання прибутку” [9].

Для її розв'язання перед ним ставиться низка завдань:

- здійснення контролю за додержанням плану зниження собівартості та оцінювання її динаміки;
- вивчення впливу чинників на величину собівартості;
- виявлення резервів зниження рівня собівартості й економії виробничих ресурсів;
- оцінювання отриманих результатів та розробка заходів і подальших дій для досягнення ефективності роботи.

При цьому об'єктами досліджень є загальна сума витрат за елементами, витрати на гривню продукції, собівартість окремих видів продукції, витрати за статтями та центрами відповідальності. Необхідність поділу аналітичної роботи на певні етапи передбачає його проведення протягом усього життєвого циклу продукції. Акцент робиться на попередній і перспективний аналіз.

Враховуючи роль, цілі та об'єкти оцінки ефективності витрат, в умовах ринкової економіки можна застосувати модель їх визначення. Її можна зобразити у вигляді схеми (рис. 1).

Рис. 1. Модель визначення ефективності витрат

Джерело: авторська розробка

В свою чергу, В. Личева пропонує передбачити в оцінці ефективності витрат наступні етапи:

1. Вивчення використання виробничих ресурсів і виявлення впливу основних чинників на рівень ефективності витрат у базисному та прогнозному періодах.

2. Проведення економічних розрахунків їхньої ефективності при різних варіантах пріоритетних напрямів використання.

3. Порівняння показників ефективності витрат за різних умов виробництва продукції [6, с. 48].

У методиці оцінки ефективності витрат Г. Савицька виділяє такі етапи:

а) аналіз динаміки собівартості продукції;

б) аналіз виконання плану за рівнем собівартості продукції;

в) міжгосподарський порівняльний аналіз собівартості продукції;

г) факторний аналіз собівартості продукції загалом, за видами і статтями витрат;

д) визначення резервів зниження собівартості продукції [10, с. 185].

На нашу думку, аналіз собівартості продукції необхідно розпочинати з вивчення динаміки загальної суми витрат загалом та за структурними елементами. Таким чином, забезпечується оцінювання матеріало-, трудо- і фондомісткості й енергоємності з метою підвищення продуктивності здійснюваних витрат.

Загалом аналіз ситуації в галузях АПК за останні роки показує, що у кожній із них витрати змінюються по-різному. В залежності від технологічних особливостей вирощування сільськогосподарських культур і виробництва тваринницької продукції прослідковується різна їх строкатість за елементами. На виявлені зміни впливає низка чинників. Серед них можна виділити такі: обсяг виробництва, структура видів продукції, рівень змінних витрат на одиницю продукції, величина постійних витрат.

Їхній вплив можна розрахувати за допомогою такої формули:

$$BV = \sum (П \cdot СП \cdot ЗВ_i) + ПВ, \quad (1)$$

де BV – витрати на виробництво; $П$ – обсяг продукції; $СП$ – структура продукції; $ЗВ_i$ – змінні витрати одиниці продукції; $ПВ$ – сума постійних витрат.

Для оцінки впливу вказаних чинників на величину витрат виробництва нами запропоновано методику їх факторного аналізу на прикладі аграрних підприємств (табл. 1).

Таблиця 1

Методика факторного аналізу витрат на виробництво аграрних підприємств

Витрати	Чинники зміни витрат			
	обсяг продукції ($П$)	структура продукції ($СП$)	змінні витрати ($ЗВ_i$)	постійні витрати ($ПВ$)
BV_0 : $\sum (П_0 \cdot ЗВ_{i0}) + ПВ_0$.	t_0	t_0	t_0	t_0
$BV_{0лен}$: витрати t_0 - періоду з урахуванням обсягу продукції t_1 - періоду при збереженні базової структури: $\sum (П_0 \cdot ЗВ_{i0}) \cdot I_{ВП} + ПВ_0$.	t_1	t_0	t_0	t_0
$BV_{0П1}$: витрати за рівнем t_0 - періоду на фактичний випуск продукції при фактичній структурі у t_1 - періоді: $\sum (П_1 \cdot ЗВ_{i0}) + ПВ_0$.	t_1	t_1	t_0	t_0
$BV_{1ПВ0}$: витрати при базовому рівні постійних витрат: $\sum (П_1 \cdot ЗВ_{i1}) + ПВ_0$.	t_1	t_1	t_1	t_0
BV_1 : $\sum (П_1 \cdot ЗВ_{i1}) + ПВ_1$	t_1	t_1	t_1	t_1

Джерело: авторська розробка

Ще одним чинником, який має важливе значення, є вартість виробничих ресурсів. Його необхідно враховувати разом зі змінами інфляції. Так, Г. Савицька акцентує увагу на інфляційному прирості амортизації, орендної плати, відсотків за кредит, спожитих послуг та ін. [11].

Як вважає В. Личева, під час аналізу ефективності витрат „...помітну роль відіграють також: затрати трудових ресурсів на 1 га землі і 1 голову тварин; рівень забезпеченості сільськогосподарського виробництва матеріальними і трудовими ресурсами, їхня кількість і співвідношення; фондозабезпеченість і ступінь механізації виробничих процесів; якість землі і розташування підприємства; ринок збуту; якість, строки і ціна реалізації продукції” [6, с. 49].

Оскільки основна питома вага у собівартості продукції належить матеріальним витратам, а зовнішні чинники у зростанні собівартості займають найбільшу частку, необхідно враховувати в аналізі ефективності витрат і методику визначення вартості ресурсів.

У своїх дослідженнях на це звертає увагу В. Хліпальська. Вона дійшла такого висновку: „Первісною вартістю товару потрібно вважати вартість самого товару, не враховуючи всіх витрат придбання та зберігання” [14, с. 12]. Цим дослідниця пояснює актуальність вартості саме у момент придбання, до якого не входять інші витрати. Таким чином, формується резерв зниження собівартості і збільшення обсягу виробництва у майбутніх звітних періодах.

Для визначення ефективності виробництва взагалі необхідно також проаналізувати можливості просування на ринку окремих видів продукції. Найбільш характерним показником, який вказує на зв'язок між собівартістю і прибутком, є витрати на гривню валової продукції.

$$B_m = \frac{BB}{ВП}, \quad (2)$$

де B_m – витрати на гривню валової продукції; BB – витрати на виробництво; $ВП$ – валова продукція.

Його вивчення проводять у динаміці за кілька років та у порівнянні з іншими структурними підрозділами сільськогосподарських підприємств.

Практичні дані вказують, що у сільськогосподарських підприємствах регіону відбувається процес зниження ефективності витрат. Це свідчить про тенденцію до їхнього зростання. Підвищення здійснюваних витрат на гривню валової продукції пояснюється різними чинниками. Серед них слід вказати такі як співвідношення витрат за видами діяльності, спеціалізацією виробництва, зростання цін на ресурси та коливання відпускних цін на готову продукцію (L_i).

Методика розрахунок впливу чинників на зміну суми витрат на гривню валової продукції аграрних підприємств відображена у табл. 2.

Таблиця 2

Методика розрахунок впливу чинників на зміну суми витрат на гривню валової продукції аграрних підприємств

Витрати на гривню валової продукції, грн.	Чинник				
	обсяг виробництва (П)	структура виробництва (СП)	рівень питомих змінних витрат ($3B_i$)	сума постійних витрат (ПВ)	відпускні ціни на продукцію (L_i)
$B_{m0} = BB_0 / ВП_0$	t_0	t_0	t_0	t_0	t_0
$B_{mум1} = BB_{0леп} / ВП_{0леп}$	t_1	t_1	t_0	t_0	t_0
$B_{mум2} = BB_{0п1} / ВП_{0п1}$	t_1	t_1	t_0	t_0	t_0
$B_{mум3} = BB_{1пво} / ВП_{0пво}$	t_1	t_1	t_1	t_0	t_0
$B_{mум4} = BB_1 / ВП_{0пво}$	t_1	t_1	t_1	t_1	t_0
$B_{m1} = BB_1 / ВП_1$	t_1	t_1	t_1	t_1	t_1
$\Delta B_{мзаг} = B_{m0} - B_{m1}$	$\Delta B_{мп} = B_{m0} - B_{mум1}$	$\Delta B_{мсп} = B_{mум1} - B_{mум2}$	$\Delta B_{м3B_i} = B_{mум2} - B_{mум3}$	$\Delta B_{мпв} = B_{mум3} - B_{mум4}$	$\Delta B_{мці} = B_{mум4} - B_{m1}$

Джерело: авторська розробка

Як показують розрахунки, найбільший вплив на зміну суми витрат на гривню валової продукції має динаміка поведінки змінних і постійних витрат. Враховуючи перевагу зовнішніх чинників у вартості ресурсів та їхню матеріаломісткість, вважаємо за необхідне проводити аналіз і за реалістичними цінами на ресурси.

Факторна модель витратомісткості витрат продукції (B_m) виглядає так:

$$B_m = \frac{BB}{ВП} = \frac{\sum(\Pi \cdot СП \cdot 3B_i) + ПВ}{\sum(\Pi \cdot СП \cdot Ц_i)}. \quad (3)$$

Його механізм полягає в оцінюванні можливостей альтернативних варіантів застосування видів ресурсів для виробництва певної продукції в умовах їхньої обмеженості та цінового паритету на промислову й сільськогосподарську продукцію. Модель такого аналізу передбачає наявність кількох блоків. Враховуючи вартість ресурсу, кількість якого обмежена, необхідно вибрати напрям виконання при вищій ефективності виробництва окремого виду продукції.

Тут варто дотримуватись співвідношення приросту вартості продукції і ресурсу. В кінцевому результаті оптимальний рівень вартості продукції певного виду порівнюється із фактичним, що має бути більшим [6, с. 52].

Наступним етапом оцінки ефективності витрат аграрних підприємств є оцінювання собівартості окремих видів продукції. Його проведення здійснюють з метою глибшого і більш всебічного дослідження цієї проблеми. Поряд з цим важливим є аналіз структури витрат на виробництво продукції. Це дає змогу до певної міри знизити ризик інфляційних процесів.

Крім чинників, що мають об'єктивний характер, на зміни у рівні собівартості продукції впливає низка суб'єктивних чинників, серед яких: урожайність культур і продуктивність тварин; дотримання технологічних вимог та ступінь механізації; рівень концентрації й спеціалізації виробництва; організація праці окремих підрозділів та інші. Від ефективності роботи кожного із центру витрат (відповідальності) залежить життєздатність сільськогосподарського підприємства загалом.

Таким чином, аналіз проводиться на всіх рівнях управління. Його основною метою є визначити здатність впливати на виробничі процеси. Дієвість аналізу визначається плануванням й обліком витрат, відповідальністю менеджера за здійснені витрати. Отримані дані у звітах аналізуються з метою вивчення відхилень від планового рівня витрат на виробництво, встановлення причин та вжиття відповідних заходів для мінімізації негативних процесів.

Окрім цього, важливим елементом у діяльності сільськогосподарських підприємств є планування витрат. В умовах, в яких функціонують досліджувані нами підприємства АПК, процес планування має визначальну роль. На початковій стадії планування такі підприємства обґрунтовують виробничу програму і закладають її в основу кошторису доходів та витрат. У процесі його виконання вносяться зміни з врахуванням динаміки ринку. Тут визначальною є напруженість показників кошторису. Аналіз його виконання проводять з метою вивчення чинників впливу змін планових показників, резервів раціоналізації кошторисних витрат та їхньої ефективності в розрізі елементів чи статей.

Як показує практика, кошторис витрат аграрних підприємств часто встановлюється без обґрунтування розрахунків, а параметри показників не завжди відповідають реальним потребам. Через це, виникає обмежений доступ управлінських ресурсів до ефективної організації господарської діяльності. На нашу думку, в ситуації, що склалася у сільськогосподарських підприємствах, доцільно вести мову про аналіз ефективності управлінської системи.

У своїй праці на це вказує і С.Філіпова. Вона вводить поняття „ефективне управлінське рішення”, яке означає, що ефективність певного рішення впливає з вищих оцінок критеріїв її визначення, порівняно з іншим рішенням [13, с. 195]. Тут критерій має бути лише один. Для прикладу, серед них можна виділити такі: рівень витрат на виробництво одиниці продукції, матеріало- чи трудові витрати продукції, функціонування всієї системи управління або граничний показник критерію.

Характер рішення визначається величиною кількісних і якісних показників оцінювання ефективності управління:

1. Кількісні: частка ринку; збільшення обсягів виробництва та збуту; рівень витрат; ефективність використання виробничих ресурсів; продуктивність праці; рентабельність галузей господарства.

2. Якісні: досягнення вищого рівня професійності; розширення співпраці виробництва і науки; вдосконалення знань щодо кон'юнктури ринку; зниження впливу ризиків; можливість приймати альтернативні рішення, що будуть більш ефективними.

Один з основних критеріїв оцінювання – досягнення певного ефекту на величину витрат, пов'язаних з виконанням управлінського рішення. Їх розраховують як співвідношення фактичних витрат до планових. Таким чином, йдеться про їхній вплив на собівартість продукції. Результатом аналізу має бути виявлення резервів зниження собівартості.

Джерелами оптимізації рівня собівартості є, по-перше, збільшення обсягу виробництва або його розширення, а по-друге, скорочення самих витрат шляхом підвищення продуктивності чи ефективності використання ресурсів. В умовах обмеженої їхньої наявності інтенсивний шлях є більш прийнятним.

Як відомо, фактичний рівень собівартості продукції розраховується в кінці року, тому вплинути на нього вже неможливо. Працюючи з плановими показниками протягом року, необхідно вивчати зміни для формування кінцевої собівартості за допомогою оперативного аналізу за кожним видом робіт, сільськогосподарською культурою та ін.

У процесі його проведення спочатку визначають різницю між фактичними і плановими витратами на виробництво одиниці продукції на кожному етапі робіт. Враховуючи природно-кліматичні та технологічні аспекти, з'ясовують причини змін за основними статтями витрат. Таким чином, забезпечується контроль за використанням матеріальних, трудових та інших ресурсів.

Вважаємо, що багатогранність проблеми оцінки ефективності витрат сільськогосподарських підприємств потребує системного і комплексного вирішення. При цьому доцільно визначити роль витрат в ефективному господарюванні; розробити алгоритм економічного аналізу витрат із зазначенням завдань та об'єктів; обрати методи і прийоми аналізу; забезпечити раціональне

використання виробничих ресурсів; врахувати усі чинники як зовнішніх, так і внутрішніх, що мають вплив на процес формування витрат.

Наступним етапом проведення оцінки ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств є вивчення прибутковості і відповідно рентабельності.

В економічній літературі та на практиці доведено, що основним показником, який характеризує ефективність господарювання сільськогосподарських підприємств є валовий прибуток (*ВПриб*). Валовий прибуток, який можна назвати джерелом покриття витрат і формування операційного прибутку, обчислюється за формулою:

$$ВПриб = \sum_{i=1}^n OP * ЦР - \sum_{i=1}^n OP * ВС, \quad (4)$$

де *OP* – обсяг реалізації (продажу) аграрної продукції в натуральному виразі; *ЦР* – ціна реалізації одиниці продукції (робіт, послуг); *ВС* – виробнича собівартість одиниці продукції (робіт, послуг).

Відповідно операційний прибуток є різницею між валовим прибутком (*ВПриб*) та постійними витратами (*ПВ*). За умови, коли постійні витрати прямують до нуля (*ПВ* → 0), операційний прибуток прямує до валового прибутку (*ОПриб* → *ВПриб*). Ці закономірності цінні при статистичному вивченні впливу динаміки виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції, її собівартості і ціни реалізації на прибутковість діяльності.

Загалом же ефективність господарювання економічних систем зручно діагностувати за допомогою статистичних відносних показників інтенсивності: валової (*ПВ_{чд}*) і оперативної (*ПО_{чд}*) прибутковості чистого доходу:

$$ПВ_{чд} = ВПриб \div ЧД, \quad (5)$$

$$ПО_{чд} = ОПриб \div ЧД. \quad (6)$$

Валова прибутковість характеризує ефективність роботи внутрішніх підрозділів підприємств за їхніми центрами витрат і відповідальності, де відбувається формування основних виробничих витрат. Прибутковість чистого доходу за операційним прибутком свідчить про ефективність використання ресурсів в процесі виробництва, управління і збуту.

Як вказують дані проведеної діагностики збільшення прибутку в сільськогосподарських підприємствах відбувається шляхом приросту чистого доходу (виручки) від реалізації продукції при оптимізації рівня витрат та нарощування обсягів виробництва.

На сучасному етапі реформування аграрного сектору економіки України для прийняття управлінських рішень зростає потреба у розрахунках і моделюванні можливих рівнів показників результатів діяльності сільськогосподарських підприємств та застосуванні при цьому адекватних методів оцінки функціональних взаємозв'язків і взаємозалежностей між економічними явищами.

Дієвим інструментом перспективного управління ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств може виступати економічна діагностика та моделювання функціональних зв'язків факторних ознак.

З цією метою в економічній літературі пропонують застосовувати статистичні показники цінового (*О_{лц}*), натурального (*О_{лн}*) і комбінованого (*О_{лк}*) операційного лівериджу, а також моделі функціональних зв'язків впливу цін (*Ц_з*, *Ц_{зб}*) і натуральних обсягів реалізації (*Н_з*, *Н_{зб}*) на фінансовий результат господарської діяльності [4].

Показники операційного лівериджу характеризуються відносними величинами інтенсивності, які вказують на те, скільки одиниць однієї сукупності припадає на одиницю іншої. Це дозволяє з високим рівнем точності виконати прогностичні розрахунки показників, між якими існують чіткі причинно-наслідкові (функціональні) зв'язки.

В моделях розрахунків операційного лівериджу взаємозв'язки між показниками звітності сільськогосподарських підприємств реалізуються таким чином:

$$О_{лц} = ЧД \div П_о, \quad (7)$$

що показує, яка сума чистого доходу (*ЧД*) створює на сільськогосподарському підприємстві 1 гривню операційного прибутку (*П_о*);

$$O_{ЛН} = ВПриб \div П_О, \quad (8)$$

що показує, яка сума валового прибутку (*ВПриб*) створює на сільськогосподарському підприємстві 1 гривню операційного прибутку (*П_О*);

$$O_{ЛК} = \Delta П_О \div П_О = [(O_{ЛЦ} \times Ц_З) \times (1 + H_З)] + (O_{ЛН} \times H_З), \quad (9)$$

що показує темп приросту (спаду) операційного прибутку ($\Delta П_О$) від зміни цін ($Ц_З$) і обсягів реалізації ($H_З$) при заданому рівні $O_{ЛЦ}$ і $O_{ЛН}$.

Операційний ціновий, натуральний і комбінований ліверидж показують, у скільки разів темпи зміни прибутку перевищують темпи зміни чистого доходу, відповідно, від зміни цін, натуральних обсягів реалізації і обох факторів разом при відповідних витратах. При цьому основною метою таких моделей взаємозв'язку – виявити і кількісно виміряти вплив факторів на результат.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, наведена методика оцінки покликана відповісти на запитання про можливий ступінь регулювання витрат, цін, обсягів виробництва та реалізації продукції для забезпечення прибутковості та ефективної діяльності сільськогосподарських підприємств, особливо в сучасних умовах болісної адаптації галузі до ринкового середовища.

Підсумовуючи дане питання, можна зробити наступні висновки. По-перше, для забезпечення дієздатності системи управління сільськогосподарських підприємств на всіх рівнях необхідно проводити економічну оцінку ефективності їх діяльності з метою прийняття оперативних рішень і стратегічного планування. По-друге, ефективність самого аналізу визначається комплексним та системним вивченням об'єктів дослідження, їхніх чинників і можливих наслідків змін середовища. По-третє, проведення оцінки має ґрунтуватись на якісній інформаційній базі та достовірних облікових джерелах.

Бібліографічний список

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [М.В. Присяжнюк, М.В. Зубець, П.Т. Саблук та ін.] ; за ред. М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.
2. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз [Текст] / В.Г. Андрійчук: монографія, 2-е вид. без змін. – К. : КНЕУ, 2006. – 292 с.
3. Дієсперов В.С. Оцінка діяльності сільськогосподарських підприємств за статистичними формами звітності / В.С. Дієсперов // Економіка АПК. – 2009. – № 9. – С. 68-73.
4. Ковальчук М.І. Економічний аналіз діяльності підприємств АПК : підручник / М.І. Ковальчук. – К. : КНЕУ, 2005. – 390 с.
5. Лахтіонова Л.А. Фінансовий аналіз сільськогосподарських підприємств : навч. посіб. / Л.А. Лахтіонова. – К. : КНЕУ, 2004. – 365 с.
6. Лычёва В.В. Формирование механизма управления производственными затратами в системе агропромышленного комплекса / В.В. Лычёва ; [под ред. Н.В. Рыскина, М.А. Ананьева]. – Саранск : Изд-во Мордовск. ун-та, 2001. – 160 с.
7. Малік М.Й. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми: монографія [Текст] / М.Й. Малік, О.А. Нужна. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 270 с.
8. Мних Є.В. Економічний аналіз діяльності підприємства : підручник / Є.В. Мних. – К. : КНТЕУ, 2008. – 513 с.
9. Попович П.Я. Економічний аналіз діяльності суб'єктів господарювання : підручник / П.Я. Попович. – К. : Знання, 2008. – 630 с.
10. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятий АПК : учебник / Г.В. Савицкая– [3-е изд., испр.]. – Минск : Новое знание, 2003. – 696 с.
11. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства : навч. пос. – 3-тє вид., випр. і доп. / Г.В. Савицька. – К. : Знання, 2007. – 668 с.
12. Сільське господарство України. Статистичний збірник / за ред. Н.С. Власенко. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – 400 с.
13. Филлипова С.В. Управленческий анализ : теория и практика / С.В. Филлипова. – К. : АВРИО, 2004. – 336 с. – (Цикл „Современные управленческие технологии“).
14. Хліпальська В.В. Аналіз і оцінка ефективності формування витрат з придбання та зберігання запасів, виходячи з методу оцінки вартості їх обліковування / В.В. Хліпальська. – Львів : ВМС, 2003. – 39 с.
15. Швиданенко Г.О. Сучасна технологія діагностики фінансово-економічної діяльності підприємства : монографія / Г.О. Швиданенко, О.І. Олексюк. – К. : КНЕУ, 2002. – 192 с.

References

1. Prysiazniuk, M.V., Zubets, M.V., Sabluk, P.T. et al. (2011), *Ahrarnyi sektor ekonomiky Ukrainy (stan i perspektyvy rozvytku)* [Agricultural sector of Ukraine (state and prospects)], textbook, IAE, Kyiv, Ukraine, 1008 p.
2. Andriichuk, V.H. (2006), *Efektivnist diialnosti ahrarnykh pidpriemstv: teoriya, metodyka, analiz* [The effectiveness of the agricultural enterprises: the theory, methodology, analysis], textbook, KNEU, Kyiv, Ukraine, 292 p.
3. Diiesperov, V.S. (2009), Evaluation of agricultural enterprises by statistical reporting forms, *Ekonomika APK*, no. 9, pp. 68-73.
4. Kovalchuk, M.I. (2005), *Ekonomichnyy analiz diialnosti pidpriemstv APK* [Economic analysis of activity agricultural enterprises], textbook, KNEU, Kyiv, Ukraine, 390 p.
5. Lahtionova, L.A. (2004), *Finansovyy analiz sils'kohospodarskykh pidpriemstv* [The financial analysis of agricultural enterprises], textbook, KNEU, Kyiv, Ukraine, 365 p.
6. Lycheva, V.V. (2001), *Formyrovanye mekhanizma upravlenyya proyzvodstvennyy zhatratamy v systeme ahropromyshlennoho kompleksa* [Formation of the mechanism of management of production costs in the agro-industrial complex], textbook, Publishing Mordoviya University, Saransk, Russia, 160 p.
7. Malik, M.Y. and Nuzhna, O.A. (2007), *Konkurentospromozhnist ahrarnykh pidpriemstv: metodolohiia i mekhanizmy* [The competitiveness of agricultural enterprises: methodology and mechanisms], textbook, IAE, Kyiv, Ukraine, 270 p.
8. Mnykh, Ye.V. (2008), *Ekonomichnyi analiz diialnosti pidpriemstva* [Economic analysis of enterprise activity], textbook, KNTEU, Kyiv, Ukraine, 513 p.
9. Popovych, P.Ya. (2008), *Ekonomichnyi analiz diialnosti subiektiv hospodariuvannia* [Economic analysis of activities of business entities], textbook, Znannya, Kyiv, Ukraine, 630 p.
10. Savytskaia, H.V. (2003), *Analiz khozyaystvennoy deyatelnosti predpriyatiy APK* [Analysis of economic activity of agricultural enterprises], textbook, Novoe izdanie, Minsk, Belarus, 696 p.
11. Savytska, H.V. (2007), *Ekonomichnyi analiz diialnosti pidpriemstva* [Economic analysis of enterprise activity], textbook, Znannya, Kyiv, Ukraine, 668 p.
12. Agriculture of Ukraine for 2013, (2014), *Statistical Yearbook*, Kyiv, Ukraine, 400 p.
13. Filippova, S.V. (2004), *Upravlencheskiy analiz : teoriya i praktika* [Management analysis: theory and practice], textbook, AVRIO, Kyiv, Ukraine, 336 p.
14. Khlipalska, V.V. (2003), *Analiz i otsinka efektyvnosti formuvannia vytrat z prydbannia ta zberihannia zapasiv, vykhodiachy z metodu otsinky vartosti ikh oblikovuvannia* [Analysis and evaluation of formation costs of acquisition and storage of stocks based on their valuation accounting method], textbook, VMS, Lviv, Ukraine, 39 p.
15. Shvydanenko, H.O. and Oleksiuk, O.I. (2002), *Suchasna tekhnolohiia diahnostryky finansovo-ekonomichnoi diialnosti pidpriemstva* [Modern technology diagnostics of financial-economic activity], textbook, KNEU, Kyiv, Ukraine, 192 p.

Сава А.П., Завитій О.П. ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИКА ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мета - обґрунтувати організаційні аспекти економічного аналізу діяльності сільськогосподарських підприємств та запропонувати методику оцінки їх ефективності.

Методика дослідження. Реалізація мети та завдань наукової роботи здійснена за допомогою наступних методів: системного підходу – при формуванні організаційних засад проведення економічного аналізу діяльності сільськогосподарських підприємств, узагальнення – при обґрунтуванні методики оцінки ефективності діяльності аграрних підприємств за запропонованою системою показників.

Результати. Обґрунтовано теоретичні положення та розроблено організаційну модель аналізу ефективності діяльності аграрних підприємств, визначено систему показників оцінки витрат, доходів, прибутку та рентабельності, що характеризується системним вивченням об'єктів дослідження, їхніх чинників і можливих наслідків змін середовища, запропоновано алгоритм проведення комплексного аналізу ефективності діяльності, що дозволить приймати оперативні та стратегічні рішення.

Наукова новизна. Сформовано авторський погляд на організацію та проведення економічної оцінки ефективності діяльності аграрних підприємств, який ґрунтується на забезпеченні прийняття оперативних рішень і стратегічного планування, а також на комплексному та системному вивченні об'єктів дослідження, їхніх чинників і можливих наслідків змін середовища.

Практична значущість результатів дослідження рекомендацій щодо процесу організації та проведення аналітичних процедур з оцінки ефективності аграрних підприємств, що дозволяє комплексно вивчати здійснення витрат, формування доходів та забезпечення ефективності сільськогосподарського виробництва, а також планувати їх для потреб менеджменту.

Ключові слова: організація, методика, аналіз, оцінка, ефективність діяльності, аграрні підприємства.

Sava A.P., Zavytiy O.P. ORGANIZATION AND METHOD OF ECONOMIC ANALYSIS OF EFFICIENCY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Purpose - substantiate organizational aspects of the economic analysis of agricultural enterprises and propose a methodology for evaluating their effectiveness.

Methodology of research. Implementation of the purposes and tasks the scientific work carried out by the following methods: a systematic approach - when forming organizational basis of the economic analysis of agricultural enterprises, generalization - with justification methodology for assessing the efficiency of agricultural enterprises on the proposed system of indicators.

Findings. Substantiated of theoretical position and developed an organizational model of analysis of the efficiency of agricultural enterprises, defined system of indicators to measure the costs, revenues, profits and profitability, which is characterized by systematic study of research objects, factors and their possible consequences of changes in the environment, proposed algorithm of complex analysis performance, which will make operational and strategic decisions.

Originality. Formed author's view of the organization and conduct of economic evaluation efficiency of agricultural enterprises, based on providing operational decision-making and strategic planning, as well as comprehensive and systematic study of research objects, their factors and possible effects of environmental changes.

Practical value results of the study recommendations on the process of organizing and conducting analytical procedures to assess the effectiveness of agricultural enterprises, allowing comprehensive study of expenditure, income generation and ensure the efficiency of agricultural production, and plan for their management needs.

Key words: organization, methodology, analysis, evaluation, efficiency activity, agrarian enterprises.

Сава А.П., Завытий О.П. ОРГАНИЗАЦИЯ И МЕТОДИКА ЭКОНОМИЧЕСКОГО АНАЛИЗА ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель - обосновать организационные аспекты экономического анализа деятельности сельскохозяйственных предприятий и предложить методику оценки их эффективности.

Методика исследования. Реализация целей и задач научной работы осуществлена с помощью следующих методов: системного подхода - при формировании организационных основ проведения экономического анализа деятельности сельскохозяйственных предприятий, обобщение - при обосновании методики оценки эффективности деятельности аграрных предприятий по предложенной системой показателей.

Результаты. Обоснованы теоретические положения и разработана организационная модель анализа эффективности деятельности аграрных предприятий, определена система показателей оценки издержек, доходов, прибыли и рентабельности, характеризуется системным изучением объектов исследования, их факторов и возможных последствий изменений среды, предложен алгоритм проведения комплексного анализа эффективности деятельности, что позволит принимать оперативные и стратегические решения.

Научная новизна. Сформирован авторский взгляд на организацию и проведение экономической оценки эффективности деятельности аграрных предприятий, основанный на обеспечении принятия оперативных решений и стратегического планирования, а также на комплексном и системном изучении объектов исследования, их факторов и возможных последствий изменений среды.

Практическая значимость результатов исследования рекомендаций относительно процесса организации и проведения аналитических процедур по оценке эффективности аграрных предприятий, что позволяет комплексно изучать осуществления расходов, формирования доходов и обеспечения эффективности сельскохозяйственного производства, а также планировать их для нужд менеджмента.

Ключевые слова: организация, методика, анализ, оценка, эффективность деятельности, аграрные предприятия.